

**РИЗИКИ В ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО ОБВИНУВАЧА
ПОТРЕБУЮТЬ КОМПЛЕКСНОГО АНАЛІЗУ ТА ОЦІНКИ**

У юридичному механізмі забезпечення прав людини у кримінальному процесі особливе місце посідає прокуратура, на яку Конституцією України покладється обов'язок підтримання державного обвинувачення в суді. Рекомендація R (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи «Про роль державного обвинувачення у системі кримінального правосуддя» державам — членам Ради Європи, прийнята 6 жовтня 2000 р., зобов'язує державних обвинувачів: виконувати свої обов'язки чесно, неупереджено та об'єктивно; додержуватися та здійснювати захист прав людини, встановлених у Європейській конвенції про захист прав людини та основних свобод; брати до уваги усі необхідні обставини, незалежно від того, чи говорять вони на користь обвинуваченого чи навпаки (п. 24, 26) [1]. Отже, вжиття прокурором усіх необхідних заходів для всебічного та об'єктивного дослідження обставин кримінальної справи, зміна державним обвинувачем обвинувачення, за наявності для цього підстав, зменшують у певній мірі небезпеку так званого обвинувального ухилу. У свою чергу, відмова прокурора від обвинувачення означає припинення необґрунтованого кримінального переслідування особи у вчиненні злочину. Особливо актуалізується роль державного обвинувача у забезпеченні прав особи у кримінальному судочинстві в умовах запровадження в Україні змагального кримінального процесу, як ідеального типу судочинства, заснованому на судовому методі правового регулювання, свободі та автономії учасників процесу [2, 25].

Конституційну функцію — підтримання державного обвинувачення в суді прокурор здійснює шляхом реалізації обраної ним відповідної стратегії та тактики своєї діяльності. Як відомо, кримінальна справа — це сукупність документів, що відбивають хід і завершення провадження по кримінальній справі. Підготовка до підтримання державного обвинувачення по конкретній кримінальній справі є творчою пізнавальною діяльністю, складником якої є: вивчення матеріалів кримінальної справи, їх систематизація та фіксація; аналіз доказів, наявних у кримінальній справі, їх оцінка та перевірка; планування підтримання державного обвинувачення, прогнозування та моделювання ситуацій, що можуть виникнути при судовому розгляді справи. Під час такої підготовки прокурор використовує низку методів пізнання конкретної кримінальної справи, серед яких можна виділити організаційні, логічні та психологічні. Саме останні спрямовані на прогнозування та моделювання різноманітних ситуацій, що можуть виникнути під час розгляду справи в суді і відображають здатність державного обвинувача застосовувати оптимальні шляхи і способи реалізації адекватних методів пізнання кримінальної справи через її попереднє сприйняття та формування запасу знань з метою встановлення істини по справі під час судового дослідження доказів. Використання зазначених ме-

тодів пізнання кримінальної справи повною мірою сприяє виконанню державними обвинувачами обов'язків із забезпечення ефективної реалізації повноважень щодо всебічного, повного, об'єктивного та неупередженого дослідження обставин кожної справи, своєчасного вжиття заходів до реального поновлення порушених прав людини та усунення причин і умов вчинення злочинів (п. 1.1 Наказу Генерального прокурора України від 19 вересня 2005 р. «Про організацію участі прокурорів у судовому розгляді кримінальних справ та підтримання державного обвинувачення»).

Можливості використання криміналістичної тактики прокурором — державним обвинувачем під час судового дослідження доказів розглядалися у працях Л. Ю. Ароцкера, О. Я. Баєва, Т. В. Варфоломеевої, Т. С. Волчецької, В. О. Коновалової, В. І. Комісарова, Ю. В. Кореневського, Ю. І. Крючка та деяких інших вчених. Наголошується, що тактика підтримання державного обвинувачення є підсистемою (елементом) криміналістичної тактики і, отже, має виходити як із загальних тактичних прийомів дослідження доказів по кримінальній справі, так і з спеціальних прийомів дослідження окремих доказів. І ми цілком згодні з тим, що у межах тактики судового слідства цілком виправданною є розробка додаткових рекомендацій щодо підвищення ефективності підтримання державного обвинувачення в суді [3, 124].

Отже, оптимальне використання тактичних прийомів прокурором потребує дослідження проблеми тактичного ризику — поняття, яке у 70-х роках минулого століття було введено у науковий обіг відомим криміналістом Р. С. Белкіним. Це поняття позначалося як тактичний ризик і визначалося як ситуація, яка загрожує провалом задуму слідчого, тобто можливість негативного результату впливу. В подальшому ризик було визначено як діяльність, яка здійснюється в умовах вибору, коли існує небезпека у випадку невдачі опинитися у гіршому становищі, ніж до вибору [4, 109].

Дослідження професійних ризиків активно здійснюється, перш за все, в теорії державного управління та управлінського менеджменту. Зокрема, зусиллями таких вчених, як В. С. Романов, В. В. Черкасов, А. С. Рачинський було розроблено класифікацію ризиків, концепцію виникнення управлінських ризиків та управління ними. Зокрема, серед ризиків зазначаються й юридичні, що дає змогу уніфікувати оцінку ризиків та виявити ризикоутворюючі фактори та здійснювати відповідний позитивний керований вплив на них. Зазначається, що при управлінні ризиками прийняті рішення мають базуватися на необхідному обсязі достовірної інформації, а також враховувати об'єктивні характеристики середовища, у якому здійснюється відповідна діяльність; управління ризиками має бути системного характеру, включати в себе поточний аналіз ефективності прийнятих рішень і оперативне коригування набору використовуваних принципів і методів управління ризиками. За наслідками застосування методу моделювання обираються й методи впливу на ризик (запобігання ризику, його зниження, взяття ризику на себе тощо. Одним із завдань якісного аналізу ризику є виявлення джерел і причин ризику (потенційних зон ризику) і можливих негативних наслідків прояву виявлених ризиків [5, 48–

50]. Вважаємо, що діяльність державного обвинувача також супроводжується певною невизначеністю ситуації, що може скластися під час розгляду справи в суді і постійно змінюватися, обумовленою відсутністю необхідного обсягу достовірної інформації. Такий професійний ризик має об'єктивну і суб'єктивну сторони, перша характеризується умовами діяльності державного обвинувача по конкретній справі, що постійно змінюється. Зокрема, йдеться про неповноту або суперечливість доказової інформації, непередбачливість поведінки підсудного, захисника, свідків, інших учасників кримінального процесу; друга залежить від компетентності прокурора, його досвіду при оцінці зібраного матеріалу, вміння аналізувати та прогнозувати різноманітні ситуації тощо. Метою даної статті є аналіз наукових розробок щодо професійного ризику у різних галузях науки та спроба обґрунтувати можливість застосування їх надбання до діяльності державного обвинувача.

Зазвичай ризик визначається як можлива небезпека будь-чого, така, що вимагає сміливості, відваги дія, розрахована на вдачу із сподіванням на щасливий кінець; прийняття на себе усієї відповідальності за будь-які дії, поступки тощо [6, 1122]. А. Ф. Возний та В. П. Крошка, які досліджували етимологію терміну «ризик», зазначають, що він містить в собі ймовірність небажаних наслідків, небезпеку, що загрожує безпосередньо людям або їх правам. Ризик треба розуміти загалом як дії людини, що чиняться з урахуванням можливого недосягнення поставленої мети або досягнення її через спричинення шкоди (втрати) третім особам чи будь-яким матеріальним цінностям або самій особі, що ризикує. Йти на ризик означає: з урахуванням конкретної ситуації, яка склалася, зваживши усі «за» і «проти», здійснити вчинки, спрямовані на досягнення поставленої мети [7, 12–24]. В. А. Абчук пов'язує ризик із поняттям «небезпека» та вказує, що ризик — це вимушений спосіб дій за умов невизначеності; для його подолання необхідна сміливість [8, 16–28]. Вважаємо, що до професій ризику слід віднести і діяльність прокурорських працівників, в тому числі й державних обвинувачів. Умови їх праці передбачають творчий підхід до вирішення різних завдань, що виникають під час кримінального судочинства. А там, де немає певної частки ризику, не може бути проявлення і творчої ініціативи [9, 58].

Як слушно зазначають вчені-криміналісти, природа професійного ризику передбачає неоднозначність розуміння (розпізнання) та інтерпретації (тлумачення) вихідної інформації та багатоваріантність можливих наслідків від тих чи інших активних дій, у тому числі й небажаних [4, 5]. На думку Ю. І. Ільченка, тактичний ризик виражається у специфічній діяльності, спрямованій на досягнення мети, реалізація якої іншими, «не ризикованими» шляхами та засобами є неможливою. При такій діяльності вірогідність успіху завжди має бути більшою ніж вірогідність невдачі. Тому тактичний ризик має бути завжди мотивованим, доцільним та власне «логічним» [10, 7].

Попередні дослідження, а також аналіз ситуацій, що виникають на практиці, дозволяють навести типологію таких основних, найбільш поширених професійних ризиків державних обвинувачів: ризик порушення кримінально-про-

цесуального законодавства, прав та законних інтересів юридичних та фізичних осіб, ризик необ'єктивної чи помилкової оцінки інформації; ризик прийняття неправильних процесуальних рішень; ризик при нейтралізації екстремальних ситуацій тощо. Тож плануючи заходи щодо мінімізації професійних ризиків, прокурор — державний обвинувач має враховувати, що вони повинні відповідати встановленим моральним, правовим та праксеологічним критеріям.

У літературі визначені обставини, існування яких обумовлює ризикований елемент діяльності того чи іншого учасника кримінального судочинства. До них, зокрема, належать тимчасовий цейтнот (обмеженість чи відсутність часу, необхідного для підготовки, прийняття та здійснення того чи іншого тактичного рішення); високий рівень невизначеності ситуації, яка припускає настання неоднозначних наслідків — позитивних чи негативних даних, які характеризують ситуацію, що складається під час розгляду кримінальної справи у суді, а також її подальший розвиток; непередбачуваність поведінки діючих учасників кримінального судочинства, які мають різний рівень рефлексії, репертуар тактичних засобів тощо; процесуальна необхідність здійснення певних процесуальних та не процесуальних дій та ін.

За таких умов завдання прокурора-державного обвинувача, полягають в тому, щоб обрати позицію найменшого тактичного ризику, заздалегідь спрогнозувати негативні наслідки та передбачити заходи щодо їх попередження з тим, щоб мінімізувати тактичний ризик при проведенні тієї чи іншої дії під час розгляду кримінальної справи в суді, використовуючи такі розроблені у криміналістиці способи: зміну чи доповнення структури тактичного прийому чи тактичної комбінації, включивши до неї джерела інформації, які здатні змінити процесуальну позиції особи, що йому протистоїть (1); зміну психологічної обстановки дії, змістивши час та місце її здійснення, інші елементи (темп, паузи), які здатні зняти негативні чинники взаємодії (2); використання переваг у ранзі рефлексії, фактори раптовості тощо [10, 506–507]; прогнозувати можливе настання результатів як наслідок реалізації тактичного рішення (3); варіювати доказовою інформацією (4); визначати допустимість тактичного ризику в конкретній ситуації (5) [11, 150]. При цьому тактичний ризик може мати місце відносно системи прийомів у цілому (у разі ускладнень з визначенням ситуації або можливості несприятливої її зміни) або окремих її прийомів (унаслідок дефіциту інформації). Під час реалізації тактичних прийомів вони наповнюються конкретним змістом відповідно до обставин кримінальної справи та ситуації, що складається під час її розгляду в суді. В усякому разі знання прокурором варіантності тактичних прийомів та особливостей їх застосування на практиці дає змогу зменшити ступінь тактичного ризику шляхом обрання тактичних прийомів, які є найдоцільнішими у відповідній ситуації та адекватної їх зміни (заміни), коли вони не дають очікуваних результатів.

Необхідно зазначити, що ризик притаманний не тільки прийняттю прокурором — державним обвинувачем тактичного рішення та його реалізації. Поняття ризику є необхідним елементом більш значущого рівня категорій, таких, як мета — засіб — результат, що є визначально вихідними для визначення напрям-

ку та змісту процесуального інтересу прокурора — державного обвинувача, а також і процесу його досягнення. Мета ж діяльності, що визначається як стратегія, також характеризується вибором, а отже, має елемент професійного ризику: обрана прокурором одна з існуючих стратегій підтримання державного обвинувачення може виявитися невірною, оскільки може вступити у непримиренні суперечності із обставинами кримінальної справи, що при її розпізнаванні неминуче має тягти її адаптаційні зміни стратегії прокурорської діяльності. В аспекті цього принцип «обґрунтованого ризику професійної діяльності» передбачає необхідність проведення ретельної підготовки під час обрання не тільки стратегії підтримання державного обвинувачення в суді, а й тактичних засад цієї діяльності, які застосовуються не тільки на кожному етапі, а й при використанні кожного обраного засобу: процесуального, організаційного чи тактичного. Підґрунтям такого обґрунтованого ризику є глибокий аналіз прокурором існуючої ситуації, що складається під час розгляду кримінальної справи в суді.

Відмінністю професійного ризику прокурора-державного обвинувача від професійного ризику, наприклад, захисника, є те, що він приймає по кримінальній справі юридично значущі процесуальні рішення, які впливають не тільки на проміжний результат окремої стадії (етапу) розгляду кримінальної справи в суді, а й на стратегію підтримання державного обвинувачення в суді в цілому. Наслідки від необґрунтованості таких рішень можуть мати доленосне значення для підсудного, потерпілого та інших учасників кримінального процесу. Тож прокурор-державний обвинувач повинен мати не аби яку компетентність та мужність з тим, щоб професійно виконувати свої обов'язки у суді, наражаючись щохвилини на професійні ризики.

Зазначене актуалізує потребу у науковому та практичному визначенні поняття «професійний ризик» державного обвинувача й розробку методичних основ обґрунтованого ризику його професійної діяльності.

Література

1. <http://wcm.coc.int/rsi/cm/index.jsp>.
2. Смирнов А. В. Модели уголовного процесса / А. В. Смирнов. — С.Пб. : Паука : Альфа, 2000. — 224 с.
3. Комиссаров В. И. Криминалистическая тактика: история, современное состояние и перспективы развития / В. И. Комиссаров. — М. : Юрлитинформ, 2009. — 192 с.
4. Криминалистика : учеб. для вузов / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россипская. — М. : НОРМА-ИНФРА М, 1999. — 648 с.
5. Рачинський А. Ризики в управлінській діяльності: механізми комплексного аналізу й оцінки // Вісник Національної академії державного управління. — 2005. — № 3. — С. 45–51.
6. Большой толковый словарь русского языка. — С.Пб. : Поринт, 1998. — 1536 с.
7. Возный А. Ф. Проблема риска в оперативно-розыскной деятельности / А. Ф. Возный, В. П. Крошка // Труды КВШ МВД СССР. — 1976. — № 8. — С. 12–24.
8. Абчук В. А. Теория мудрой отваги // Паука и жизнь. — 1973. — № 5. — С. 16–28.
9. Гребельский Д. В. Оперативно-розыскная деятельность как государственно-правовая форма борьбы с преступностью // Особенности обеспечения правопорядка и законности в районах и городах с бурным экономическим развитием. — Омск, 1973. — С. 54–68.
10. Зорип Г. А. Криминалистический риск: природа и методы оценки : учеб. пособие / Г. А. Зорип. — Мисск : Полюмя, 1990. — 124 с.
11. Криминалистика : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. — Х. : Право, 2008. — 464 с.

Анотація

Криклевий Р. М. Ризики в діяльності державного обвинувача потребують комплексного аналізу та оцінки. — Стаття.

У статті аналізуються наукові розробки щодо професійного ризику у різних галузях науки та робиться спроба обґрунтувати можливість застосування їх розробок до діяльності державного обвинувача. Прогнозування ризиків державного обвинувачення розглядаються як один з елементів його підготовки до участі у судовому розгляді кримінальної справи, також аналізуються умови виникнення професійних ризиків та методи управління ними.

Ключові слова: прокурор-обвинувач, державне обвинувачення, професійний ризик, тактичний ризик, управління ризиками.

Анотация

Криклевый Р. М. Риски в деятельности государственного обвинителя требуют комплексного анализа и оценки. — Статья.

В статье анализируются научные разработки относительно профессионального риска в разных областях науки и делается попытка обосновать возможность применения их разработок к деятельности государственного обвинителя. Прогнозирование рисков государственного обвинения рассматривается как один из элементов его подготовки к участию в судебном разбирательстве уголовного дела, также анализируются условия возникновения профессиональных рисков и методы управления ими.

Ключевые слова: прокурор-обвинитель, государственное обвинение, профессиональный риск, тактический риск, управление рисками.

Summary

Kryklyovij R. M. Risk in the State Prosecutor Activity Needs Complex Analysis and Evaluation. — Article.

Article deals with the newest scientific researches of professional risk in the different spheres of science. It is tried to ground possibility of its using in the analysis of state prosecutor activity. The prognostication of the risks of the state prosecutor is understood as one of the elements of case preparation.

Keywords: proccutor, state proccecution, professional risk, taktical risk.

УДК 351.861 (477)

О. І. Погірко

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВРЕГУЛЮВАННЯ ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА — СКЛАДОВОЇ ОБОРОННОГО КУРСУ ДЕРЖАВИ

Соціально-політичні перетворення привели до зміни геополітичного простору в Центральній та Східній Європі. У цьому відношенні для країн континенту кінець двадцятого століття пройшов у пошуках шляхів реформування оборонних відомств. До того ж паралельно з заходами зміцнення обороноздатності європейські держави стали виявляти наміри створення власних оборонних структур, під керівництвом Європейського Союзу.

Відповідно, взаємно інтегровані держави, які формують євроатлантичне співтовариство, є найбільш дієздатним і ініціативним міжнародним фактором. І це слушно, тому що саме ними створена й випробувана оптимальна модель економічного й політичного розвитку, яка служить орієнтиром для національного розвитку України.